

CIEGER ANDRÁS

Jókai Mór, a profi politikus?

A közeli utókor vélekedése

Jókai Mór országgyűlési működéséről több értékelés is napvilágot látott az író halála után. A születése 100. évfordulójára készült kötetben Lengyel Ernő például azt emelte ki, hogy míg 1848-ban Jókainak szívügye volt a politika, addig a kiegyezést követően, de különösen az 1875-ös pártfúzió után már egyre inkább visszahúzódott, és csak távolról figyelte az aktuális csatározásokat, a politika működése inkább csak íróként érdekelte a későbbiekben.¹ Lengyel szerint azért, mert hazánkban is megjelent a „professzionatus politikus” típusa, amelyet ő morális kategóriaként jellemzett: a kormányt minden körülmények között támogató pecsovicsokat, a húsfazekak körül tolongó, könnyen korrumpálható politikusokat értette e fogalom alatt. Ugyan jelzi, hogy Jókai nem tartozott közéjük, ám közéleti pályáját mégis egyfajta hanyatlásként, elvfeledásként látatja: „Politikai pályája a végtelenség küszöbén kezdődik: a Nemzeti Múzeum lépcsőjén, 1848. március 15-én és talán a nagy tarokk partiban végződik, a Dorottya utcai klubelnöki szobájában, ahol a ferenc józsefi béke fata morgánájában csendesen játszik egy elfáradt nemzedék...” Azt, hogy e hanyatlás-narratíva megalkotása volt Lengyel szándéka, jól jelzi, hogy a pálya végpontjaként a Tisza Kálmánnal a Szabadelvű Párt helyiségében tarokkozó Jókai képét villantja fel (lásd szó szerinti értelemben is Ferraris Viktor 1894-es festményén), és nem például a Kossuth Lajos temetésekor beszédet tartó író-politikusét, pedig az emblemikus közös helyszín, a Nemzeti Múzeum kínálná a párhuzamalkotást, de akkor épp az eszmei folytonosság, 1848 hagyománya kereteznék az elbeszélést.

Lengyel hangsúlyozza továbbá, hogy Jókai meglepően jól belesimult magatartásával Tisza Kálmán rendszerébe: fegyelmezett közkatonaként cikkezett, beszélt és szavazott a Generális mellett. Hatalmas népszerűségét pedig pártja kíméletlenül kihasználta, sőt amortizálta.

Seres László 1910-ben megjelent írásában hasonló beállításban mutatta be Jókai közéleti működését, kiemelve, hogy nem volt igazi politikus, mert nem akart hasznot hajtani a politikából, és a napi csatározások sem érdekelték: „A politikai mesterkedés, a pártharcok intézése, a sok intrika és cselvetés, a sok számítás és vita rendszerint hidegen hagyta.” A kormánypárti politikusként 1875 után őt ért számos személyeskedő támadás, illetve népszerűségének csökkenése viszont bántotta.²

¹ Lengyel Ernő: *Jókai, a politikus*. In: Az Est Hármaskönyve. A százéves Jókai emlékére. Budapest, 1925. 239–240.

² Seress László: *Jókai a politikában*. In: Jókai album. Képek, adatok, okmányok Jókai Mór életéből. A Pesti Napló előfizetőinek készült kiadás. Budapest, [1910] 81–92. Takáts Sándor is a fentiekhez hasonló értékelést ad, bár pontosságra törekszik munkájában. Takáts Sándor: *Jókai mint képviselő*. In: Jókai Mór politikai beszédei. 1. köt. Budapest, [1930] CV–CXXXIII.

A fenti vélekedések – bevallva vagy sem – valójában Mikszáth Kálmán Jókairól írott életrajzi munkájára támaszkodnak. Fontos hangsúlyozni, hogy a parlamenti életet évtizedeken keresztül tanulmányozó író-képviselő a fentieknél sokkal árnyaltabb képet rajzol Jókai politikusi magatartásáról, amely számos vonatkozásban máig hitelesnek tekinthető.

Mikszáth Jókainak a Szabadelvű Párt megalakulásáig tartó pályaszakaszát alapvetően sikeresnek ítéli, és íróársát jó adottságokkal rendelkező, időnként vezérszerepet betöltő ellenzéki politikusként ábrázolja. Véleménye szerint Jókai jó debatter volt, aki humorral fűszerezett beszédeivel figyelmet tudott kelteni a Házban. Nem volt tanult szakpolitikus, de az ellenzéki szerep nem is ezt kívánta tőle: „Az egyes szakkérdéseknél természetesen nem hozott fel a mélységekből argumentumokat, hiszen ahhoz fáradságos tanulmányok kellenének, inkább az általánosságok fölületén csapongott, könnyedén, mint a fecske.”³ Mikszáth életrajzában többször foglalkozik azzal, hogy Jókai mennyit áldozott magánvagyonából saját és társai választási kampányaira, és hogy az ebből származó adósságok milyen hosszú ideig nyomták a vállát.

Mikszáth 1875 után nem valamiféle morális fordulatot, elvfeledést érzékel Jókai pályájában, inkább azt emeli ki, hogy a kormányzati szerepvállalás a korábbiaktól eltérő politikálást kényszerített ki a Szabadelvű Pártból és így Jókaiából is. A kormányzás számos szempontot mérlegelő felelőssége, valamint lélekölő napi rutinja hamar a népszerűség csökkenését eredményezte. Jókai nem vonta ki magát e feladatok alól, és elvállalta pártja képviselői népszerűtlen helyzetekben is: „Fáradságos kortesutakra hóban, fagyban rászánta magát, ha a párt kívánta. Kényes, sőt gyűlöletes kérdésekben is fölemelte szavát a Házban...”⁴

Mikszáth azonban észrevesz még egy változást, amely lezajlik a politikai életben. Saját bőrén is tapasztalhatta ugyanis, hogy lassanként átalakult a képviselői szerep: a politikusi munka a magyar parlamentben is üzemszerűbbé vált, és ezzel egy időben a képviselői tevékenység egyre inkább kiterjedt a képviselőház falain túlra is: a választójog kiszélesítése nélkül is nőtt (pártállástól függetlenül) a honatyák függése választókerületüktől. Mikszáth szerint ehhez Jókai már nem igazán akart alkalmazkodni: nem különösebben tartott kapcsolatot választóival, elvértve szólalt fel érdekükben a képviselőházban, és gyakran váltogatta választókerületeit: „...a választókkal való gyakori érintkezés zavarja és a protezsálás nincs ínyére. Ezért veszi el kerületeit örökösen. Ha szól is a miniszternek, mikor nagyon szorítanak valamit a kerületből, azt olyan modorban teszi, hogy nem törődik az eredménnyel.”⁵

Képviselői működésének utolsó évtizedével kapcsolatban pedig alapvetően Jókai életkorával és a részben ezzel összefüggésben álló ambícióhiányával magyarázza, hogy elvesztette érdeklődését az aktuálpolitikai történések iránt, visszahúzódott a frontvonalból (Mikszáth szavaival: „mezei had” lett), ám ekkor sem tudott teljesen megválni a képviselőház otthonos közegétől, legfeljebb némileg később járt be a Házba, és inkább a folyosón beszélgetett. „Nem érdeklődik a folyó ügyek iránt, nem kíván semmi részt venni a bizottságokban, nem hajkurász elnökségeket vagy előadásokat, amelyekkel politikai szereplés jár, megelégszik minden második évben »egy görbe hónappal«, amit a honatyaság révén él át – mint Bécsben időző delegátus.”⁶

Bármennyire is jó megfigyelő volt Mikszáth, Jókai politikusi magatartását valójában csak az 1880-as évektől kezdve tanulmányozhatta közvetlenül – országgyűlési tudósító-

³ Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora*. Sajtó alá rendezte: Rejtő István. 2. köt. (Mikszáth Kálmán Összes Munkái 19.) Budapest, 1960. 63.

⁴ Mikszáth: *Jókai Mór élete és kora*, 106.

⁵ Mikszáth: *Jókai Mór élete és kora*, 125.

⁶ Mikszáth: *Jókai Mór élete és kora*, 102.

ként, majd pedig képviselőtársként –, a korábbi pályaszakaszokról csupán mások elbeszéléséből, illetve írásos forrásokból tájékozódhatott.

Beszédek, levelek, fényképek – a politikusi munka lenyomatai

Mit mondhat mindezek után a történész Jókai képviselői működéséről és politikusi képességeiről? Mennyire igazolhatók a közeli utókor megfigyelései a tudomány eszközeivel? Mindez azért is tűnik indokolt felvetésnek, mert a történettudomány mindeddig nem sok segítséget kínált az irodalomtörténészek számára a tekintetben, hogy pontosabban lássák Jókai Mór politikusi szerepét.⁷

Alapvetően két forrás áll a kutató rendelkezésére ahhoz, hogy legalább részleges választ tudjon adni e kérdésekre. Mindenekelőtt Jókai országgyűlési tevékenységének hivatalos lenyomatai, a képviselőházi naplók és a benne rögzített beszédek, illetve levelezése használható, amely annak ellenére tartalmaz számos megvilágító adalékot Jókai szerepfelfogásáról, hogy köztudottan rossz levélíró volt.⁸

Mint az 1. táblázatból is kitűnik, a parlamenti felszólalások kiugróan magas száma vitathatatlanul teszi, hogy Jókai kiegyezés utáni legaktívabb korszaka az 1869 és 1872 közé eső országgyűlési ciklus volt. A Jókairól szóló életrajzok is ezeket az éveket tekintik közéleti szerepvállalása legintenzívebb éveinek (ide értve újságszerkesztői tevékenységét is). Ellenben a következő országgyűlési periódus alatt, még mindig ellenzéki politikusként, alig szólalt fel, sőt neve is kevesebbszer bukkant fel a képviselőházi naplókban. Ugyanakkor különösen az 1878-as választást követő évek, de még az 1880-as évtized első fele is élénk politikázásról árulkodik. Úgy látjuk tehát, a statisztikai adatok nem igazolják, hogy 1875-öt követően éles pályafordulat következett volna, inkább jelentős ingadozás figyelhető meg politikai aktivitását illetően.

Ciklus	Jókai nevének előfordulása a képviselőházi naplókban	Felszólalásainak száma
1865/68	118	9
1869/72	291	22
1872/75	88	6
1875/78	119	5
1878/81	302	21
1881/84	274	10
1884/87	130	1
1887/92	155	8
1892/96	180	5
Összesen	1657	87

1. táblázat

JÓKAI MÓR KÉPVISELŐHÁZI AKTIVITÁSA⁹

⁷ Minden bizonnyal ezért is hiányzik a Jókairól készített életrajzokból az író közéleti tevékenységének érdemi bemutatása, illetve ezért is maradt jegyzetmagyarázat nélkül számos történeti összefüggés a levelezés kritikai kiadásában. Jelen rövid tanulmányban mi magunk sem tudunk kitérni például Jókai újságírói működésére. Ez utóbbira bizonyos mértékig Szajbély Mihály életrajza tekintettel van, ám a politikusi szerep ábrázolása nála is hiányzik. Szajbély Mihály: *Jókai Mór*. Pozsony, 2010.

⁸ Jókai Mór Kertbeny Károlyhoz, 1870. október 18. Jókai Mór Összes Művei. (a továbbiakban: JMÖM) *Levelezés*. 2. köt. (1860–1875). Sajtó alá rendezte: Oltványi Ambrus. Budapest, 1975. 751.

⁹ Az adatok forrása az Országgyűlési Naplók és Irományok elektronikus adatbázisa: <http://mpgy.ogyk.hu/>.

Az 1880-as évek második felétől viszont már jól érzékelhető a politikai visszavonulás szándéka, bár válsághelyzetben még idősen is pártja védelmére kelt. Nevére és mondataira a vitákban – pro és kontra – akkor is hivatkoztak, ha ő maga már ritkábban jelent meg és szólalt fel az ülésteremben. Egy 1887-ben keletkezett félig tréfás levele szerint, ha írni akart, akkor a képviselőként és hírességként rá nehezedő társadalmi kötelezettségek elől a képviselőházba menekült dolgozni, mert az üres padosorokban kevesebben háborgatták (kivéve, ha szavazásra került a sor, és az ülésterembe bejöttek párttársai).¹⁰

Témák	Felszólalások száma
Gazdaságpolitika, gazdasági kérdések	18
Közjog	12
Katonai-közjogi kérdések	10
Aktuálpolitika	10
Kulturális ügyek	8
Alkotmányos intézményrendszer (bíróságok, főrendi ház, közigazgatás stb.) ügyei	7
Személyes ügyek, ünnepi beszédek	7
Budapest fejlesztése	5
Szabadságjogok	4
Külpolitika	2
Egyéb	4
Összesen	87

2. táblázat:

JÓKAI MÓR BESZÉDEINEK TEMATIKAI MEGOSZLÁSA¹¹

Ha megvizsgáljuk, hogy milyen témákban szólalt fel Jókai, akkor a kapott eredmény talán meglepő lehet a korábbi jellemzésekkel összevetve. (2. táblázat) A beszédek témaválasztása ugyanis egyértelműen arra utal, hogy Jókai pártja egyik vezető politikusa volt, aki alapvetően elvi kérdésekben – például válaszfelirati és költségvetési viták során – hallatta a hangját, és igen változatos ügyekben képviselte pártja álláspontját, nem kerülve a fajsúlyos témákat sem (például a nemzetiségek és a zsidóság egyenjogúságának kérdését). Felszólalásai zöme így vagy úgy, de az ország közjogi helyzetével függött össze, illetve a mindenkori kormány pénzügy- és adópolitikáját érintette. A kulturális ügyek csak ezek után következnek a sorban, választókerületei érdekében viszont a legritkább esetben szólalt meg (kivételesen például a Kassán létesítendő királyi ítélőtábla ügye). Személyes tekintélyét mutatja, hogy ünnepi alkalmakkor is gyakran őt kérték fel szónoknak (például a házelnökök búcsúztatásakor).

Jókai Mór nevének előfordulása természetesen nem jelent minden esetben valós aktivitást (nevét például akkor is felolvashatták, ha éppen hiányzott), és figyelembe kell venni a ciklusok eltérő hosszát is, ennek ellenére a számok mégis kirajzolják a legintenzívebb politikusi időszakokat (amikor például ellenfelei is gyakrabban hivatkoztak rá).

¹⁰ Jókai Mór a Nemzet riporterének, 1887. október 26. JMÖM *Levelezés*. 4. köt. (1886–1890) Sajtó alá rendezte: Gyórfy Miklós. Budapest, 2004. 152–155.

¹¹ Felszólalásainak tematikus besorolásánál nagyban támaszkodtunk a *Jókai Mór politikai beszédei* című kétkötetes beszédgyűjtemény felosztására.

Valóban nem volt tehát szakpolitikus, de igenis professzionális politikusnak tartjuk. Egyfelől azért, mert a képviselők azon szűk – számításaink szerint 188 fős – csoportjába tartozott, akik legalább két évtizedig meg tudták őrizni helyüket a törvényhozásban. Mint ismeretes, ez Jókainak pártállástól függetlenül harminckét éven át sikerült, ezt pedig a hivatásos politikusok egyik ismérvének tekintjük, hiszen már pusztán ez az egyetlen adat is olyan felhalmozott tudást feltételez a politika működéséről, illetve olyan életformát jelent, amely elkülöníti e csoportot a közélet egyéb szereplőitől. Másfelől pedig azért sorolható szerintünk Jókai a professzionális politikusok közé, mert képviselői megbízatásán túl is ezer szállal kötődött a politika világához, gondoljunk mindenekelőtt kiterjedt újságírói, lapszerkesztői tevékenységére (politikai napilapot, élcslapot és népies hetilapot egyaránt működtetett). És ha mindez kevés bizonyíték lenne, akkor érdemes beleolvasni néhány levelébe: „...nekem ez élet pályám” – írta testvérének az 1869-es választási küzdelmek kapcsán, megpróbálva lebeszélni őt, hogy kövesse példáját a képviselői pályán.¹² A három évvel későbbi kampány során pedig így fogalmazott: „Én most a Vezúv kráterében állok, vezetem az ellenzék választásait az egész országban, engem érnek az összes ütések, amelyeket pártomnak szántak [...] Most nincs érzékem a költészethez, a csata forgatagában állok és darabokra tépnek.”¹³

Kézenfekvőnek tűnhet a párhuzam Mikszáth Kálmánnal, hiszen az író maga is a hosszasan szolgáló képviselők csoportjába sorolható (huszonhárom évig volt honatyja), és ugyancsak folytatott újságírói tevékenységet. Jókaival ellentétben azonban Mikszáth nem tekintette életpályájának a direkt politizálást, amit az is bizonyít, hogy mindössze két alkalommal szólalt fel a Házban. Mikszáth sokkal inkább megfigyelőként, elemzőként, semmint aktív résztvevőként volt jelen a politika világában (manapság politológusnak mondanánk).

Jókai tartós politikusi jelenlétének erőforrása nem szakértelméből, nem rokonai kapcsolataiból és nem is helyi (például szilárd választókerületi) beágyazottságából fakadt, hanem országos ismertségéből, amely azonban döntően politikán kívüli, szépirodalmi munkásságának volt köszönhető. Minden bizonnyal ez az egyénítő tényező okozza máig a bizonytalanságot Jókai politikusi szerepének megítélésekor. Ugyanakkor azt is érdemes hangsúlyozni, hogy Jókai magánéleti és írói pályájának egyik kulcsélménye éppenséggel egy politikai esemény, az 1848-as forradalom volt, sőt egyes értékelések szerint ekkor, „huszonhárom évesen került politikai karrierje csúcsára”, amely hosszútávon kihatott művészi témaválasztásaira és népszerűségére is.¹⁴ Jókai esetében tehát ezek a szerepek szorosan összefonódtak: „Ő csak folyvást népszerű akar lenni, politikai szereplésével népszerűsíteni regényeit s regényeivel népszerűsíteni politikai pályáját” – írta elmarasztalóan Gyulai Pál.¹⁵

Kétségtelen ugyanakkor, hogy Jókai politikusi tekintélye Tisza Kálmán ellenzéki pártvezérhez, majd miniszterelnökhöz fűződő bizalmas viszonyából is származott. Egyértelműen utalnak erre azok a levelek, amelyekben különböző személyek Jókai közbenjárását kérik a kormánynál bizonyos ügyek elintézéséhez. „De tudván, hogy ott a döntő szerep Ő Exja Tisza Kálmán miniszterelnök úr kezében lesz [...] s tudván azt is, hogy irányodban ő is Méltán – benső baráti bizalommal van, engedd meg tehát, hogy ez indokbul bizalmasan felkérhesselek, ha teheted, és fiamat méltónak találandod reá: lennél szíves alkalomszerűleg az ér-

¹² Jókai Mór Jókay Károlyhoz, 1869. február 24. JMÖM *Levelezés*. 2. köt. 206–207.

¹³ Jókai Mór Kertbeny Károlyhoz, 1872. június 2. JMÖM *Levelezés*. 2. köt. 850.

¹⁴ Fábri Anna: *Jókai Mór (1825–1904)*. In: A márciusi ifjak nemzedéke. Szerkesztette: Körmöczy Katalin. Budapest, 2000. 117–138. (Az idézet a 124. oldalon található.)

¹⁵ Gyulai Pál: *Jókai mint hírlapíró*. [1875] In: uő: *Bírálatok 1861–1903*. Budapest, 1911. 132–152. (Az idézet a 150. oldalon található.)

dekében Ő Exjával szólni s fiamat szives figyelmébe ajánlani” – kérte például egyik volt képviselőtársa.¹⁶

Jókai több évtizedet felölelő levelezése számos bizonyítékkal szolgál arra nézve, hogy igenis értette a modern politika működését, és megtanulta használni annak eszközeit. Ilyen volt például a fényképek felhasználása írói és politikusi imázsa formálása érdekében. Mint a kérdés szakértője megjegyzi, Jókai pályája első évtizedeiben még idegenkedett a fotográfától, később azonban tudatosan alkalmazta azt az önnépszerűsítés eszközeként, sőt, Kossuthé után feltehetően az ő képmását árulták a legnagyobb példányszámban. Több tucat fényképésztől származó, közel másfélszáz különböző felvétel maradt az utókorra, amelyek közül számosat saját kezűleg dedikált.¹⁷ A felvételek között szép számmal találhatunk olyanokat is, amelyek Jókait politikusi szerepben örökítették meg: az országgyűlés arcképcsarnokában, pártjának csoportképén, egy-egy választókerület képviselőjeként vagy éppen beszéde közben.¹⁸

E kérdés kapcsán érdemes megemlíteni, hogy Jókai közéleti szereplőként külső megjelenésére is ügyelt, így az abban bekövetkező változást is gondosan előkészítette. 1871 tavaszán ugyanis a régóta kopaszodó Jókai parókában jelent meg a nyilvánosság előtt, amiről idejekorán értesítette saját pártját, Kolozsvárott járva pedig rögtön fényképet is készíttetett új külsőjéről, majd a felvételtől jelentős mennyiséget rendelt és osztott szét.¹⁹ A férfiúi hiúságon túl ebben a közszereplő tudatosságát is megláthatjuk, mint ahogy az arculattervezés népszerűség-növelő szándékára már a korabeli élclap is rámutatott.²⁰

Ezen a ponton is kínálkozik az összehasonlítás Mikszáth Kálmánnal. Mikszáth közéleti működése alatt ugyanis alig készíttetett magáról portréképet, pedig tisztában volt a fotográfia jelentőségével. A fennmaradt felvételek leginkább magánkörben, például otthonában szivarozva vagy családtagjai társaságában ábrázolják. Politikusi tevékenysége közben azonban alig: egyszer pillanatfelvétel örökítette meg a képviselőház bejárata előtt, illetve néhány megtervezett riportfotó számolt be választókerületében tett látogatásáról. Minden bizonynyal személyiségjegyeik különbözőségén túl eltérő szerepfelfogásukból is fakadt, hogy másként viszonyultak a nyilvánosság ezen eszközeihez.²¹

Seress László korábban idézett vélekedésével szemben mi úgy látjuk, hogy Jókai tevékenyen részt vállalt a politikai csatározásokból, és tudatosan alkalmazott olyan eszközöket és eljárásokat, amelyeket ellenfelei könnyen a „politikai mesterkedés” kategóriájába sorol-

¹⁶ Horváth Döme Jókai Mórhoz, 1881. április 15. JMÖM *Levelezés*. 3. köt. (1876–1885) Sajtó alá rendezte: Gyórfy Miklós. Budapest, 1992. 14–16.

¹⁷ „Baráti emlékül – Jókai Mór”. *Jókai Mór összes fényképe. Ikonográfia*. Összeállította E. Csorba Csilla. Budapest, 1981.; E. Csorba Csilla: *Jókai Mór és a háromlábú szörnyeteg. A fénykép szerepe az író életében*. Fotóművészet, 49. évf. (2006) 3–4. sz. 110–117.

¹⁸ További szép példája ennek „A Jókai-Párt igazolványa, Pserhofer Mórítz számára kiállítva” című tétel az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában. Az 1869-es választások előtt kiállított igazolványon Jókai-metszet látható, Marastoni Józseftől. OSZK Kt. Analekta 2742.

¹⁹ Lásd például: Jókai Mór Ghyczy Kálmánhoz, 1871. március 3., Jókai Mór Kertbeny Károlyhoz, 1871. április 30. JMÖM *Levelezés*. 2. köt. 353–354., 801–802.

²⁰ Renkecz Anita: „Parókai Jókai Mór”. *A Borsszem Jankó életképei a kiegyezés utáni időszak Jókaijáról (1868–1875)*. Budapesti Negyed, 15. évf. (2007) 57. sz. 135–178.

²¹ Fábri Anna: „De mi ez a valósághoz képest...” *Mikszáth a fotográfjáról, a fotográfia Mikszáthról*. In: uő: *Mi ez a valósághoz képest?* Budapest, 2013. 109–121.; *Semmi mozdulat most. Mikszáth Kálmán összes fényképe, válogatott ábrázolások*. Összeállította és szerkesztette Debreceni Boglárka. Budapest, 2010.

hattak. Erre a legtöbb bizonyítékot a választási kampányok során keletkezett levelei szolgáltatták.

A három-, majd ötévente ismétlődő országgyűlési választások komoly politikusi iskolát jelentettek a tanulni vágyók számára. A fennmaradt levelek tanúsága szerint Jókainak jó tanára volt első választási megmérettetése idején. Rokona, Gózon Lajos élénk fantáziával és némi eréllyel intette 1861-es és 1865-ös megválasztását a siklósi kerületben. Az utóbbi esetben például szétoztotta Jókai lapjának, *A Honn*nak egy számát, hogy a választók elolvashassák belőle, miként vélekedik az író bizonyos politikai kérdésekről. Továbbá kampányfogásokkal, szavazatszerző tanácsokkal látta el Jókait: szerezzon színházjegyeket és országgyűlési karzati belépőket, járjon közben egy falu perében, személyesen kísérje el őket a bíróságra, alapítson kerületében kis könyvtárat saját nevén és saját műveiből, továbbá küldjön ingyen példányokat az általa kiadott lapokból. „Ezúton be lenne hálózva az egész járás – neved és műveid folytonos olvasása által, a nép naponként száján hordozna, s így nem volna többé lehető valaha helyetted más képviselőt választani.” Végül egy komoly figyelmeztetés, ismerve a kerület hangulatát: ne szólaljon fel a zsidók emancipációja ügyében, hiszen „nem szükséges minden tárgyhöz szólni”.²²

Az 1869-es választások előtt viszont saját tapasztalatai alapján már ő adott tanácsokat testvérének: ha mégis az indulás mellett döntene, akkor vigyázzon a vagyonára, ne vegyen fel kölcsönt kampánycélokra; Komáromban olcsóbban tud jelvényeket csináltatni, mint a fővárosban, de csupán a nevét írassa rá (más jelszóból csak baja származhat); végül nem nagyon úszhatja meg a szavazók itatását sem.²³

Mint már szó esett róla, 1872-ben ő fogta össze és irányította a Balközép Párt választási hadjáratát, igaz, a várt siker a kormányzat erélyes fellépése következtében ezúttal elmaradt: „Undorodom a politikától, és hazai állapotaink irtózást váltanak ki belőlem” – írta a választások után.²⁴ A kudarc Jókait keserűséggel töltötte el, annak tanulságai minden bizonnyal beépültek politikusi ismeretei közé, de felbukkantak irodalmi alkotásai lapjain is.²⁵

A választások körüli szervező tevékenysége egyáltalán nem szűnt meg Tisza hatalomra kerülésével. A kormánypárt befolyásos tagjaként már egy évvel az 1881-es választások előtt bizalmas tárgyalásokat folytat a lehetséges jelöltekről, és egyengeti az utat párttársai megválasztása előtt: „Itt én már elkezdtem a jövő választásokra való ágyazást. Három most ellenzéki kerületnek már fogom a fülét; azok olyanok, mintha már bizonyosak volnának. Majd szóval többet. Azonkívül Eötvös K. Molnár Al. és Szalay Imrének a dolgán is igyekezek segíteni.”²⁶

Gyulai Pál korábban idézett írásában a következőt hangsúlyozza Jókai politikusi magatartásával kapcsolatban: „...mindig arrafelé hajlik, amerről a népszerűség szele fúj. A körülmények, a helyzet pillanatnyi uralma alatt áll s nem tud ellene állani, hogy közönsége kedvére ne beszéljen vagy írjon.”²⁷ Gyulai e vonást egyértelműen negatívan ítélte meg,

²² Gózon Lajos Jókai Mórhoz, 1865. november 29. JMÖM *Levelezés*. 2. köt. 91–92.

²³ Jókai Mór Jókay Károlyhoz, 1869. február 24. JMÖM *Levelezés*. 2. köt. 206–207.

²⁴ Jókai Mór Kertbeny Károlyhoz, 1872. szeptember 10. JMÖM *Levelezés*. 2. köt. 862.

²⁵ Jókai (és Mikszáth) kesernyés humorral ábrázolja több művében is a választások karneváli és hadjárat-jellegét. Bővebben Fábri Anna: *Választások a régi Magyarországon. Gezetlen és Körtvélyes. Politikai humor Jókai és Mikszáth műveiben*. In: Fábri: *Mi ez?* 53–74.

²⁶ Jókai Mór Hegedűs Sándorhoz, 1880. augusztus 4. JMÖM *Levelezés*. 3. köt. 125. Kortesbeszédével Rádaynak is segít Vácott: Gr. Ráday Gedeon Jókai Mórhoz, 1881. május 6. JMÖM *Levelezés*. 3. köt. 152–153., 530.

²⁷ Gyulai: *Jókai mint hírlapíró*, 151.

ugyanakkor a modern politika működése szempontjából – például egy választási kampány során – ezen taktika korántsem minősült hibás döntésnek. Úgy tűnik, hogy Jókai valóban élt efféle eszközökkel, mert maga Kossuth Lajos is szükségét érezte, hogy felemelje szavát „Jókai úr handabandája” ellen.²⁸ Helfy Ignáchoz írt, de közlésre szánt levelében visszautasította Jókai azon kortesfogását, amellyel félrevezette tudatlan székely választóit az 1881-es választási kampányban. Kossuth konkrétan azt sérelmezte, hogy Jókai tudatosan félre-magyarázta évtizedekkel korábban megjelentetett elgondolását a Romániával (is) közös dunai konföderáció megteremtéséről. Miután levelében ismét kifejtette nézeteit a kérdéstről, azt a sejtését is megfogalmazta, miszerint Jókai azért nem mondott igazat, hogy így kompromittálja a Kossuthra gyakran hivatkozó Függetlenségi Pártot.

A szónoki fogásokon túl Jókai levelezésében fel-felbukkan a választások finanszírozásának érzékeny kérdése is. Ekkor sem tűnik úgy, mintha Jókai távol tartaná magát ezen ügyektől: a párharcok intézésének materiális feladataiból szintén kivette a részét. „A szükséges költségekről mi fognánk gondoskodni” – írta például a pápai választókerületben élő rokonának.²⁹ Különösen az 1869-es választások – saját és az általa támogatott Horn Ede kampánya – kapcsán fennmaradt levelekből és feljegyzésekből olvashatók ki azok a pénzügyletek és kiadások, amelyek hosszú éveken keresztül nyomot hagytak Jókai magánvagyonán. Élete utolsó választásán ugyancsak szerepet kapott a választók meggyőzésére felhasznált pénzek ügye. A karcagi kormánypárt állítólag 80 ezer forintot áldozott 1896-ban arra, hogy az ellenzéki helyi református lelkésszel szemben Jókait, a Szabadelvű Párt országosan ismert politikusát győzelemre juttassa, ám az író így sem járt sikerrel. Jókai ezúttal azonban a neki megküldött választási számlát a megye főispánjának küldte vissza.³⁰ Egy ugyanebben az évben megjelent újságcikke szerint egyébként megengedőbbnek mutatkozott a választók etetés-itatásával kapcsolatban, mint a törvényi szabályozást egyre hangosabban sürgetők tábora: „Nem a Kúria határozza azt meg, nem is a képviselőház, hogy mennyi legyen az ételmezés költsége, hanem az egészséges gyomor.”³¹ Saját kampányaiból is származó példákkal igyekezett amellettt érvelni, hogy hiábavaló a szabályozás, hiszen a törvény előírásait a helyi szokások és a kortesfogások úgyszólván felülírják.

Mikszáth jól veszi észre, hogy Jókai valóban feltűnően sokszor váltott választókerületet. Több mint három évtizedes képviselői pályája alatt nyolc kerületet képviselt az ország egymástól távoli vidékein, és mindössze két alkalommal sikerült ugyanabban a kerületben megismételnie győzelmét (Siklóson 1861-ben és 1865-ben, valamint Kassán 1884-ben és 1887-ben). Jelöltként pedig még ennél is több helyen fordult meg (például Hódmezővásárhely, Dárda, Eger, Karcag). Mindez könnyen keltheti azt a benyomást, hogy Jókai rossz politikus volt, hiszen mindig távozni kényszerült, választásait pedig számos kudarc övezte. Mikszáth magyarázatként csupán azt említi, hogy nem lobbizott különösebben választói érdekében. Felszólalásai, levelezése valóban csak elvétve utal ilyen jellegű tevékenységre, holott ennek növekvő fontosságát mi magunk is hangsúlyoztuk korábban.

Ugyanakkor tudható, hogy nem csak ez állt a háttérben. Éppen Jókai személyes életútja, párton belüli sokáig meghatározó szerepe és mindenekelőtt országos írói hírneve is hoz-

²⁸ Kossuth Lajos Helfy Ignáchoz, 1881. június 16. *Kossuth Lajos iratai*. 9. köt. Sajtó alá rendezte: Kossuth Ferenc. Budapest, 1902. 442–451.

²⁹ Jókai Mór Vály Ferenchez, 1869. szeptember 14. *JMÖM Levelezés*. 2. köt. 265.

³⁰ Cseh Géza: *Jókai Mór és az 1896. évi karcagi országgyűlési választás*. In: Zounuk. Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 7. Szolnok, 1992. 103–114.

³¹ Jókai Mór: *Etetés-ítás*. OSZK Kt Analekta 2645. Megjelent a *Pesti Hírlap* 1896-os évfolyamának 163. számában.

zárjárt ahhoz, hogy gyakran váltott kerületet. A dualizmus öt évtizede alatt érezhetően kialakult a választókerületek – eddig a korszakkal foglalkozó történészek által érdemben nem elemzett – presztízs-rangsora és a politikusok választási piaca is.³² A növekvő presztízsú politikusok rendre a jelentősebb (például központi fekvésű vagy nehezebben meghódítható) kerületek felé áramlottak, míg a választókerületek egymással versenyezve próbálták átcsábítani minél nagyobb – vélt vagy valós – befolyással rendelkező honatyákat (például kormánytagokat, pártvezéreket vagy más „hírességeket”). Azaz nemcsak a kudarc, de esetenként a népszerűség is eredményezhetett vándorlást az ország politikai térképén.

Jókai és frissen létrejött pártja 1875-ben örvendett a legnagyobb választói bizalomnak. Az írót egyszerre négy kerület akarta képviselőjének tudni, s háromban meg is választották. Ezt követően a kerületek jelentős nyomás alá helyezték Jókait, politikailag szinte megszarolták: „A mely kerületekről pedig én lemondok, azokkal nem csak hogy nem rendelkezem, sőt oly nagy mérvű apprehensiót [neheztelést] fogok magam ellen hátrahagyni, hogy ott ugyan nekem többé, se in persona, se írásban, se képben megjelennem nem lesz szabad. Majd megmutatom neked az illusztráló leveleket. [...] A vásárhelyiek eget földet megmozdítanak, hogy az ő választásukat fogadjam el, mert ha róluk mondok le, ők szélbalok lesznek, és utánam senki se jöjjön oda a szabadelvű pártból, még Tisza se.”³³ Jókai rokonának írott érdekes levelében számos párt- és magánszemponthoz, országos és helyi érdeket mérlegelt, mielőtt meghozta döntését. Hasonló helyzet (azaz több helyen való jelölés és kényszerű visszalépés) egyébként már 1861-ben és később, 1881-ben is előfordult vele. Mindazonáltal a választásokon – különösen képviselőségének utolsó évtizedében – érték rosszindulatú támadások és fájdalmas kudarcok is, ez azonban mai napig a politikai küzdelmek velejárója. Jókainak talán épp ezért juthatott ki a szokásosnál is több belőlük, mert ellenfelei őt a hosszúra nyúlt szabadelvű párti kormányzás szimbolikus alakjának tekintették. Háttérbe szorulása az 1890-es években pedig nem politikusi képességeivel magyarázható, hanem leginkább idős korának tudható be: miközben a képviselők átlagéletkora a korszakban 46 év körül mozgott, Jókai egészen 72 éves koráig a törvényhozás tagja maradt.

Kétségtelen, hogy ekkor már nem érzi jól magát a századfordulós politika ellenségeskedéstől hangos világában.³⁴ Pártját már mások és másként irányítják, régi elvbarátai is lassan kivonulnak a politikai küzdőtérrel (mindenekelőtt Tisza Kálmán), így neki sincs különösebben oka a maradásra. Mindazonáltal rosszul esik számára, hogy 1892-ben komáromi jelöltségét szülővárosa helyi politikai csatározásai beárnyékolják, ezért itt visszalépett az indulástól.³⁵ Karcagi kudarcát pedig 1896-ban alig leplezett szomorúsággal veszi tudomásul. Ottani választóihoz intézett búcsúlevelében így ír: „Ha egy ember fölöslegessé válik, az még kicsiny baj. De az már nagy baj, ha ezt maga nem veszi észre. De igen nagy baj, ha még

³² A reformkor kapcsán tárgyalja e témát Völgyesi Orsolya: *Kereslet és kínálat a rendi politikában. Kossuth Lajos Pest megyei követté választása 1847-ben*. In: uő: *Rendi nyilvánosság és rendi politika a reformkorban*. Budapest, 2016. 96–107.

³³ Jókai Mór Hegedűs Sándorhoz, 1875. július 13. *JMÖM Levelezés*. 2. köt. 528–529., 948. Jókai végül a józsefvárosi kerületet fogadta el Budapesten. Az 1881-es választások előtt Nagykanizsa hasonlóan érvelt: egész Zala megye balra fog szavazni, ha Jókai nem fogadja el az ottani választók felkérését. Vö. Jókai Mór Hegedűs Sándorhoz, 1880. július 30. *JMÖM Levelezés*. 3. köt. 120–121.

³⁴ „Hétféle pártunk van s az mind egymást szidja; hatan együtt pedig a hetediket. Nincs már becsület az országban, amely sárba letiporva ne lenne.” Jókai Mór levele a karcagi választókhoz, 1896. október 21. *Jókai Mór politikai beszédei*, 2. köt. 383.

³⁵ Lásd Jókai Mór csalódott nyilatkozatát: *Pesti Hírlap*, 14. évf. 27. sz. 1892. január 27.

e fölött el is keseredik. Én idején észrevettem a magam helyzetét s nem támadt miatta bennem keserűség.”³⁶

A politikától azonban ekkor sem tud végérvényesen megválni, 1897-ben már a felsőházi teremben találjuk kritikusa, Gyulai Pál társaságában. Főrendiházi tagként szerzett tudomást arról, hogy a képviselőházban írói kegydíja kapcsán támadt éles vitában Madarász Imre egyenesen a haza ellenségének minősítette őt.³⁷ Pedig politikusként rendszeresen fellépett a közéletet megosztó konfliktusok csillapítása érdekében és a nemtelen támadások ellen (emberi és művészi idealizmusát élete végéig nem adta fel). A terjedelmi korlátokra tekintettel csak néhányat említünk ezen alkalmak közül: ellenzéki lapszerkesztő-politikusként nyílt levelet írt 1872-ben kollégájának, Törs Kálmánnak a miniszterelnök magánügyeit érintő lejárati cikke miatt; igyekezett elsimítani a párttársai (Csernátony Lajos és Horn) között támadt viszályt; 1880-ban az újságírás etikája és az újságírókat érő támadások csökkentése érdekében újságíróegylet alapítását kezdeményezte; felemelte szavát az antiszemita mozgalom ellen; önmérsékletre kérte az őt tüntető jelleggel ünnepelni akaró egyetemi ifjúságot.³⁸ Végül részt vállalt a nemzetközi békemozgalomban és az európai párbeszéd fenntartását célzó Interparlamentáris Unió munkájában.

Összegzés

Tanulmányunk végén – Max Weber jól ismert kategóriarendszerét alapul véve³⁹ – a következőképp összegezzük Jókai politikusi tevékenységéről rajzolt képünket. Több adattal és életrajzi mozzanattal igyekeztünk bizonyítani, hogy Jókai – írói teljesítménye mellett és ellenére – a 19. század második felében lassan kiformalódó hivatásos politikusok közé számítható. Még hozzá, megítélésünk szerint, a hivatásos politikusok „archaikus” típusába tartozott, aki a politikáért és nem a politikából élt. A tőle származó idézeteken kívül ezt tanúsítják pénzügyeivel kapcsolatos iratai is. A bevételeit és kiadásait rögzítő kimutatások szerint szorosan vett politikusi tevékenységéből éves keresményének csupán egy tizede származott: képviselői, valamint delegációs napidíja és lakpénze. Ha ehhez hozzászámítjuk az újságíróként általa szerkesztett politikai napilapok (*A Hon*, majd a *Nemzet*) honoráriumait, akkor is a politikából származó közvetett és közvetlen bevételei az 1870-es évek kezdetén éves jövedelmének nagyjából a felét tették ki, az 1880-as években pedig már csak ötödrészt alkották.⁴⁰ A hagyatékában található számos váltó és levelezése viszont arról árulkodik,

³⁶ Jókai Mór búcsúzó levele a karcagi szabadelvű párt elnökéhez, d. n. [1896. november 3. előtt] *Jókai Mór politikai beszédei*, 2. köt. 390.

³⁷ Madarász Imre 1902. április 18-i felszólalását (94. ülés) lásd *Az 1901. évi október 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*, 5. köt. Budapest, 1902. 414.

³⁸ Az említett eseteket lásd: JMÖM *Levelezés*, 2. köt. 740., 867.; JMÖM *Levelezés*, 3. köt. 196–198., 273–274., 587.

³⁹ Bővebben: Weber, Max: *A politika mint hivatás*. [1919] In: uő: *Tanulmányok*. Budapest, 1998. 156–209.; Cieger András: *A politikus mint hivatás a 19. századi Magyarországon?* Korall, 2010. 42. sz. 131–150.

⁴⁰ Jókai bevételeit és kiadásait évről-évre feljegyezte noteszeiben. Az OSZK Kézirattárában található füzetek megjelentek: JMÖM *Följegyzések* 1–2. köt. Sajtó alá rendezte: Péter Zoltán és Péterffy László Budapest, 1967. Az 1886 és 1890 közötti évek kimutatásait, valamint Jókai váltóinak jegyzékét a Petőfi Irodalmi Múzeum Kéziratgyűjteménye őrzi, lásd például: V. 2583., V. 2858., V. 4512/7. A teljes katalógus: *„Egy ember, akit még eddig nem ismertünk.” A Petőfi Irodalmi Múzeum Jókai-gyűjteményének katalógusa*. Kéziratai, az író képzőművészeti alkotásai, ábrázolások az íróról. Budapest, 2004. Jókai gazdálkodását röviden elemzi Szombathy Viktor: *Mennyit keresett Jókai?* Forrás, 2. évf. (1944) 6. sz. 350–354.

hogy magánvagyonából jelentős összegeket áldozott pártjára és párttársaira. Igaz, időnként maga is rászorult befolyásos politikustársai segítségére.

Jókai a közélet szent „ügyeit” szolgáló (ám a partikuláris érdekek iránt közömbös), annak sikere érdekében anyagi áldozatokra is kész, elhivatott politikus volt. A karcagiaktól és a képviselői hivatástól búcsúzva a következőket írta: „Aki ezeknek a [következő országgyűlés előtt álló] feladatoknak a megoldásához a törvényhozás termében hozzá akar szólni, az vagy képzett szakértő, sokoldalú okos ember legyen, vagy egészen tudatlan és bornírt.”⁴¹ Mivel sem a szakpolitikusok, sem a szűklátókörű felszínes honatyák közé nem sorolta magát, úgy vélte, hogy a századforduló képviselőházában már nincs helye. Maga is tapasztalhatta, hogy az eszméket és elveket egyre inkább a száraz adatok és az üres frázisok váltották fel a parlamenti vitákban. Jól érzékelhető, hogy a modern politizálás ezen újabb fejleményeihez és szerepvárásaihoz nem tudott és nem is akart alkalmazkodni.

ANDRÁS CZIEGER

Mór Jókai, a Professional Politician?

Mór Jókai (1825–1904) was the most widely known Hungarian writer in the second half of the 19th century, but he also worked as a journalist and, for 32 years, as a member of parliament. This short paper analyzes the latter, his participation in public life from the perspective of the emergence of modern politics and the professional politician (M. Weber). The main sources the study relies on are his political speeches, letters and photographs.

According to the author, Jókai belonged to the “archaic” type of professional politicians, who devoted himself to politics, instead of earning a living from it, as the documents related to his finances also show. Jókai was a devoted politician who served the “sacred causes” of public life (while being indifferent to the petty interests) and was even willing to make financial sacrifices for the success of these. He was one of the few long-serving representatives in the National Assembly, who did understand how modern politics worked and learned how to make use of its tools. For example, he used photographs to shape his public image and consciously resorted to various campaign tricks during the elections, even utilized his popularity as a writer for the benefit of his party.

⁴¹ *Jókai Mór politikai beszédei*, 2. köt. 390.